

ГЕТЬМАНСЬКА ДЕРЖАВА П. СКОРОПАДСЬКОГО І КООПЕРАТИВНИЙ РУХ: НА ПЕРЕХРЕСТІ ІНТЕРЕСІВ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

У статті досліджується культурно-просвітницька діяльність кооперації періоду існування Української держави. Аналізуються основні принципи взаємодії кооперативних установ з гетьманським урядом. Наголошується на спільності інтересів української кооперації та уряду П. Скоропадського у сфері освіти та культури, попри ідеологічні розходження фігурантів історичних подій.

Ключові слова: гетьманат П. Скоропадського, Українська держава, кооперативний рух, культурно-просвітницька діяльність.

Кооперативний рух в Україні революційної доби 1917 – 1920 рр., являв собою економічно потужну та авторитетну силу, до якої апелювали практично всі уряди, що змінювали один одного на тому відрізку історії. В українській історіографії існує практично однастайна оцінка щодо значної допомоги, яку в тих непростих умовах кооперація надавала в заготівлі продовольства, його розподілі серед населення, забезпеченні споживачів товарами першої необхідності [1].

Природно, що результати та успіхи у діяльності кооперації багато в чому залежали від того, як складались її стосунки з різними політичними урядами. З боку провідників кооперації офіційно лунали заяви про політичний нейтралітет [2, с. 25], хоча кооперативний рух неодмінно перебував у вирі політичних подій. Як наголошував П. Височанський: «Не можна говорити про нейтральність кооперації. Кооперація не тільки не стала осторонь політичної боротьби, а навіть зробилась одним з активних її чинників» [3, с. 127]. Політизація кооперативного руху знаходила свій прояв у різних формах, зокрема загостренні ідейної боротьби в самому русі, що зумовлювалось тими розбіжностями в національній орієнтації, які виявились ще в момент зародження кооперації. Вже тоді дехто з кооператорів вважав, що розвиток кооперації в Україні сприятиме її національно-культурному відродженню. Під впливом самостійності, проголошеної у 1918 р., українська державно-політична орієнтація в кооперативному русі значно посилилася, очолювана такими об'єднаннями як Дніпросоюз, Українбанк, Централ, Страховий союз, Книгоспілка, Кооперативний комітет. Найбільш сприятливими для кооперації, особливо національно орієнтованої, були 1917 та 1918 роки, оскільки саме тоді з'явились передумови для інтенсивного розвитку кооперативного господарства. Щодо відносин української кооперації з гетьманським урядом, то вони позначалися складною конфігурацією. З огляду на розбіжності у поглядах стосовно ключових питань соціально-

економічних перспектив розвитку це було цілком природним. Гетьманат П. Скоропадського, як констатує В. Солдатенко, «став справжньою альтернативою планам соціальних і національних перетворень, якими буквально марили соціалістичні сили, круто змінив вектор прогресивного поступу, став спробою наочної реалізації політико-правової моделі суспільного устрою, в основі якої лежала філософія повернення до здавна відомих, випробуваних людством цінностей у поєднанні з національно-специфічними традиціями, що здавалося, також назавжди відійшли в минуле» [5, с. 203]. Та, не зважаючи на протиріччя, які одразу проявилися після проголошення Української держави, кооперації не лише вдалось зберегти себе, але й досягти значних успіхів. На думку І. Витановича, за часів правління П. Скоропадського кооперація мала змогу без особливих перешкод «закріплити» свою організацію й економічні позиції [6, с. 190].

У цей час М. Туган-Барановський – один з теоретиків і організаторів національного кооперативного руху обґрунтовував необхідність створення незалежних кооперативних центрів. «Здавалось би, що таке питання – писав він, – і виникати не повинно, бо, коли існує Україна, український народ, українська держава, коли існує українська кооперація, то вона мусить мати свої національні центри... Країна з 30 мільйонами населення досить велика і потребує своїх самостійних центрів громадської самодіяльності, з другого боку – підвласність цих центрів Москві означало б повернення до того безглузкого централізму і бюрократизму, яким характеризувалась Російська імперія, що являла найбільш неприродно утворену державну організацію, яку тільки можна собі уявити» [4, с. 36].

Одним з пріоритетних напрямів у діяльності української кооперації являлось підвищення культурного і освітнього рівня населення. Лідери та теоретики кооперативного руху послугоувались тим, що лише освічене українське громадянство має шанс вибороти собі умови для гідного життя. На хвилі революційних подій 1917 – 1920 рр. це питання набуло особливої загостреності. На думку кооператорів, від рівня культури, свідомості та освіти суспільної більшості залежала майбутня доля української держави. Водночас ініціативи уряду П. Скоропадського, спрямовані на розвиток освіти та культури в Україні, надавали шанс знайти спільні точки дотику на цьому ґрунті.

Співпраця кооперативних організацій з гетьманським урядом на короткому проміжку історії є яскравим прикладом доцільності компромісів заради пріоритетності державних та народних інтересів. Попри наявність протиріч, принципові ідеологічні розходження та критичне ставлення кооператорів до гетьманської політики, сторонами робилися кроки назустріч один одному.

У цей час, а саме у червні 1918 р., починає виходити часопис «Кооперативна зоря» – друкований орган Дніпросоюзу – одного

з провідних кооперативних об'єднань. Серед ключових ідей, сформульованих на сторінках перших чисел цього видання, прискіплива увага зверталась на поширення освіти. «Ми бідні через те, що темні, - говорилось у редакційній статті, – ...давними народними ворогами ми маємо: народні злидні, розпорошеність сил і вчинків і безпросвітну народну темряву» [7, с. 2]. Особливий наголос українська кооперація робила на вихованні національно-патріотичних почуттів, відкрито захищаючи національні інтереси, підкреслюючи, що одне з головних тогочасних завдань полягало у «завзятій боротьбі з некультурністю та національною несвідомістю народних мас» [7, № 7–8, с. 32]. Цим стратегічним задачам була підпорядкована організаційна структура кооперативних об'єднань. Наприклад, серед семи відділів Дніпросоюзу, три, а саме культурно-просвітній, видавничий, редакційний, займалися безпосередньо питаннями поширення культури та освіти серед населення.

Пріоритетним напрямком культурно-освітньої діяльності кооперації була фінансова підтримка освіти. Неодноразово наголошувалось, що головною роботою має бути просвітництво, спрямоване на пробудження національної свідомості. Кооператори взяли під свій контроль опіку над школами й університетами, дбаючи про кошти для навчальних закладів. На засіданні Ради Ревізійної комісії та правління Дніпросоюзу у вересні 1918 р. було прийнято рішення створити національно-освітній фонд допомоги середнім сільським школам та асигнувати у цей фонд 10 тис. крб. [7, № 15, с. 27]. Одночасно було ухвалено рішення щодо створення стипендій для шкіл різних рівнів, зокрема йшлося про надання допомоги у розмірі 3 тис. крб. Ржищівській українській гімназії. Водночас висувалось завдання заснування кооперацією нових шкіл та зверталась увага на необхідність активної участі кооперативних інституцій у загальному та культурно-національному вихованні молоді.

Важливим напрямом кооперативної діяльності визначалась робота по організації кооперативної освіти в Україні, яка до того часу практично була відсутня. На загальних зборах Дніпросоюзу, що відбулися у кінці червня 1918 р., було прийнято постанову «Про заснування Союзом кооперативної школи ім. В. Доманицького», а вже у жовтні 1918 р. відбулося її урочисте відкриття, у якому взяли участь не тільки члени Правління та Ради Дніпросоюзу, але й представники інших центральних кооперативних установ. Основне завдання школи полягало у підготовці фахівців із споживчої кооперації. У вітальних промовах наголошувалось, що з відкриттям цього закладу кооперація робить великий крок вперед, забезпечуючи себе свідомими і підготовленими кадрами [7, № 22–23, с. 16]. Більш того, було прийнято рішення про відкриття кооперативного інституту у Києві. Для реалізації цього проекту правління Дніпросоюзу, керуючись постановою

Другого кооперативного з'їзду про заснування спеціальних фондів майбутнього інституту, звернулось до споживчих товариств з проханням відрахування коштів.

Одним із шляхів поширення кооперативної освіти була організація кооперативних курсів. Вони передбачали, як надання спеціальних знань з організації кооперативної праці, так і підвищення загального рівня освіти українських громадян.

Значна підтримка з боку кооперативних інституцій надавалась університетській освіті, зокрема відкритому за часів правління П. Скоропадського університету у Кам'янець-Подільському. На засіданні Ради Українбанку було вирішено виділити на потреби університету 25 тис. крб. Таку ж суму асигнував цьому університету і Дніпросоюз [7, № 18–19, с. 44]. Окрім того, було засновано стипендію ім. Д. Марковича, на яку обидві установи – Дніпросоюз та Українбанк – виділили по 5 тис. крб. [7, № 20–21, с. 29]. Товариствам допомоги незможним студентам, створеним при Київському і Кам'янець-Подільському університетах, Українбанк перерахував по 25 тис. крб. [7, № 18–19, с. 44; № 20–21, с. 28].

Культурно-просвітницька діяльність кооперації не обмежувалась лише фінансовою підтримкою освітніх закладів. Кооператори справедливо вважали, що одним з найважливіших шляхів підвищення рівня освіти являлось видавництво книг та їхнє розповсюдження серед населення. З огляду на це, видання книг, організація книжкових складів, відкриття книгарень включалось до переліку першочергових завдань кооперації.

29 травня 1918 р., тобто через місяць після приходу до влади П. Скоропадського, було створено Всеукраїнський Кооперативний Видавничий Союз. В установчих зборах інституції взяли участь представники Дніпросоюзу, Централу, Київського, Одеського, Херсонського кредитових союзів, Вінницького, Бершадського, Смілянського, Жабокрицького споживчих союзів, Верхньо-Дніпровського та Тарашанського «мішаних» союзів, Херсонського кооперативу «Українська книгарня» і споживчого товариства співробітників Міністерства земельних справ. У коментарях, якими супроводжувалась робота установчих зборів, відзначалось, що перед Всеукраїнським Кооперативним Видавничим Союзом «розгортаються безмежні обрії для корисної роботи у справі постачання населенню духовної страви – книжки», наголошувалось, що «український громадянин не повинен виховуватися на книжках чужої мови, а значить – на чужій культурі» [7, № 7–8, с. 13–14]. У заявах учасників зібрання неодноразово акцентувалась увага та лунала думка стосовно забезпечення українського громадянина «гарною, по можливості дешевою книжкою».

На установчих зборах обговорювалось також питання щодо придбання власної друкарні і планувалось виділити на ці потреби

300 тис. крб. Особливо наголошувалось на необхідності видання книг для села. Для визначення книжної тематики передбачалось створення літературно-наукової колегії, до складу якої мали запросити відомих українських учених та письменників. Книги, що друкувалися кооперативними видавництвами, охоплювали проблеми філософії, світової та української історії, економіки. Підвищена увага приділялась виданню книг, присвячених різним аспектам діяльності кооперації, історії кооперативного руху тощо. Перші результати видавничої діяльності кооперації були більш, ніж промовистими, а саме, вже у червні 1918 р. обіг книжкових складів Дніпросоюзу перевищував 500 тис. крб.

Більшість кооперативів на той час мали у своїй структурі культурно-просвітні відділи, які опікувалися організацією різноманітних заходів, спрямованих на підвищення рівня освіти та культури. Практично жодна тогочасна подія культурного спрямування не обходилась без участі кооперації. Зокрема, Українбанк та Дніпросоюз асигнували по 1 тис. крб на організацію урочистих заходів, присвячених пам'яті М. В. Лисенка та його творчості.

У жовтні 1918 р. у «Кооперативній зорі» було надруковано звернення до культурно-просвітнього відділу Дніпросоюзу стосовно налагодження театральної справи. «Тепер, коли серед широких верст українського народу провадиться інтенсивна культурно-освітня праця, не можна легковажити таке могутнє культурне знаряддя, як театр, – говорилося у зверненні. – Тому-то кооперативи, які мають своїм завданням дбати не тільки про матеріальний добробут, а й про духовний розвиток своїх членів, повинні звернути увагу на народний театр» [7, № 6, с. 25].

Передбачалось, що допомога театру з боку Дніпросоюзу мала виявлятися у формі ідейного керування народним театром, інструктування союзів, видання книжок по театру, улаштування майстерень для вироблення декорацій, відряджень на місця лекторів, скликання з'їздів діячів українського народного театру тощо. З метою підтримки українського театального мистецтва Дніпросоюз вступив у товариство «Вільний театр» і придбав паїв на 5 тис. крб. Під безпосередньою опікою Дніпросоюзу було утворено товариство «Молодий театр», на рахунки якого надходили кошти від бажаючих підтримати українській театр.

У центрі уваги кооператорів перебувала також підтримка кінематографа, оскільки він, як вважалося, дозволяв «найлегше і найшвидше внести освіту у широкі народні кола». У 1918 р. у Києві за ініціативою громадських інституцій, діячів та фахівців сцени було організовано пайове товариство «Українфільм», яке поставило своїм завданням створювати та розповсюджувати в Україні кінострічки наукового та загальнокультурного змісту. Першим кроком на шляху до

реалізації кінематографічного проекту стало придбання на Лук'янівці приміщення з кінолабораторією, де планувалось налагодити виробництво фільмів. Дніпросоюз став одним з головних членів цього товариства, придбавши паї загальною вартістю на 50 тис. крб. Примітно, що правління цього кооперативного об'єднання направило за кордон своїх представників для закупівлі кінематографічних апаратів та звернулось до всіх кооператорів з проханням підтримати своїми пайовими внесками нове культурно-просвітнє підприємство. У статуті товариства зазначалося: «Для досягнення своїх завдань товариство буде фабрики та заводи позитивних та негативних фільмів, апаратів, хімічних продуктів, закладає кіностудії, ательє, декораційні та костюмні майстерні, організує артистичні групи, одкриває агентурні та прокатні контори, складові комори, крамниці, буде й орендує кінотеатри, улаштує лекції, відчити рефератів, курси, бібліотеки, музеї і т. д.» [7, № 16–17, с. 25].

Одним із засобів підвищення рівня освіти та свідомості українського громадянства було активне використання кооперативної преси. Саме 1918 рік став рекордним щодо кількості кооперативних видань, які виходили. Крім провідних кооперативних часописів («Кооперативна зоря», «Українська кооперація»), з'явилися чисельні вісники, бюлетені кредитної, сільськогосподарської, робітничої кооперації. Серед них найбільш популярними та поширеними були такі, як «Комашня» (орган кредитної кооперації), «Бюлетень Українського кооперативного банку», «Сільський господар» (друкований орган Централу).

Культурно-просвітницька робота серед українського громадянства, яку кооперація вважала однією з першочергових і найважливіших, за часів існування Української держави П. Скоропадського набула особливої активності. Завдяки збалансованій політиці у цій сфері обох фігурантів історичних подій – кооперації та гетьманського уряду – вдалося втілити у життя низку заходів, спрямованих на підвищення рівня освіти, загальної та національної культури українського суспільства. Ця робота тільки розпочиналася у широкому загальнодержавному масштабі і, очевидно, потрібний був час, аби стали відчутними її результати. На жаль, історія не надала можливості для втілення далекосяжних планів ані українській кооперації, ані гетьману П. Скоропадському.

Список використаних джерел:

1. Височанський В. Начерк розвитку української споживчої кооперації: У 2 ч. / В. Височанський. – Ч. 1: Дорадянська доба. – Катеринослав: Книгоспілка, 1925. – 133 с.; Ч. 2: Харків: Книгоспілка, 1925. – 73 с.; Пожарський П. Нариси з історії української кооперації / П. Пожарський. – К.: Друкарня товариства «Робітнича газета», 1919. – 185 с.; Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк: Товариство української кооперації, 1964. – 624 с.

2. Пожарський П. Нариси з історії української кооперації / П. Пожарський. – К.: Друкарня товариства «Робітнича газета», 1919. – 185 с.
3. Височанський В. Начерк розвитку української споживчої кооперації: У 2 ч. / В. Височанський. – Ч. 1: Дорадянська доба. – Катеринослав: Книгоспілка, 1925. – 133 с.
4. Туган-Барановський М. Чи потрібні Україні національно-кооперативні центри / М. Туган-Барановський // Кооперативна зоря. – К. – 1918. – № 13 – 14. – С. 36.
5. Солдатенко В.Ф. Прихід П. Скоропадського до влади: механізм державного перевороту та визначальні чинники закріплення режиму // Революційна доба в Україні (1917–1920 роки): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди. – К.: Парламентське вид-во, 2011. – С. 201–220.
6. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк: Тов-ство української кооперації, 1964. – 624 с.
7. Кооперативна Зоря. Часопис української споживчої кооперації. – К.: Видає Дніпровський Союз Споживчих Товариств, 1918. – № 6. – С. 2.

Буряк Л.И. Гетманская держава П. Скоропадского и кооперативное движение: на пересечении интересов культурно-просветительской деятельности.

В статье исследуется культурно-просветительская деятельность кооперации периода существования Украинской державы. Анализируются основные принципы взаимодействия кооперативных структур с гетманским правительством. Отмечается общность интересов украинской кооперации и правительства П. Скоропадского в сфере образования и культуры, несмотря на идеологические расхождения фигурантов исторических событий.

Ключевые слова: *гетманат П.Скоропадского, Украинская держава, кооперативное движение, культурно-просветительская деятельность.*

Buryak L. The Hetmanate of P. Skoropadskyi and cooperative movement: on the intersection of the interests of cultural and educational activities.

The article examines the cultural and educational activities of cooperation duration of the Ukrainian state. The main principles of the interaction of the cooperative organizations with the Hetman's government institutions are analyzing. The common interests of Ukrainian cooperation and Skoropadskyi government in the field of education and culture, despite the ideological differences of the defendants of the historical events, are emphasizing.

Keywords: *the Hetmanate of P. Skoropadskyi, Ukrainian state, the cooperative movement, cultural and educational activities*